

СЛОБОДАН НОВОКМЕТ, НАЗИВИ ЖИВОТИЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – СЕМАНТИЧКА И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА АНАЛИЗА.

Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 340 стр. (Монографије ; 30)

У насловљеној монографији Слободан Новокмет исцрпно и обухватно представља зоолошке лексеме у српском језику са лексикографског, лексиколошког и лингвокултуролошког аспекта. Овај интердисциплинарни приступ обимној и комплексној теми остварен је семантичком, компоненцијалном и когнитивном анализом богате грађе из релевантних речника српског језика, електронског корпуса и бројних примера из свакодневног разговорног језика. Прегледност садржаја монографије аутор је постигао сегментацијом текста у више надређених и подређених целина, чији наслови и поднаслови сажето указују на бројне аспекте употребе зоонима у лексикону српског језика, и то како у његовом терминолошком, ономастичком и фразеолошком систему тако и општем лексикону, одражавајући у свим случајевима језичку, наивну слику носилаца српског језика о узајамном прожимању људског и животињског света, као и о културолошким вредностима традиционално укорењеним и до данас сачуваним у култури српског народа.

Тако се у монографији, осим *Литературе, Извора, Речника и веб-сајтова, Именског регистра, Регистра појмова и Резимеа* на енглеском и руском језику, издваја седам поглавља под насловима: 1. *Уводне напомене*; 2. *Теоријски оквир истраживања*; 3. *Семантичка анализа секундарних значења зоолошких лексема – Зооними као материјалне реалције и креације*; 4. *Појмови који припадају култури, природи, људским, животињским и биљним организмима и ономастици*; 5. *Секундарне семантичке реализације зоолошких лексема које се односе на човека* и 6. *Препоруке за унапређење лексикографске обраде зоолошких лексема*. Монографија се завршава кратким изводом из радне биографије аутора.

У *Уводним напоменама* предствљени су предмет, циљеви, методе истраживања и корпус, и дато је појмовно и терминолошко одређивање термина зооним. Теоријски оквири истраживања, представљени у другом поглављу, обухватају феномен симболике животиња у језичкој слици света, која се на плану реализације њихових секундарних значења испољава у виду зооморфизма – приписивање животињских особина човеку и антропоморфизма – приписивање човекових особина животињама, као и улогу њихове симболике у различитим културама и традицијама. Историјат теме у науцу о језику дат је у прегледу досадашњих најважнији резултата англосаксонске, словенске и сербокroatистичке литературе, при чему се истичу следећи приступи феномену зоолошке лексике: ономастички, когнитивни, фразеолошки, компаративно фразеолошки, полисемјски, лексичко-семантички и граматички, као и лексикографски приступ примењен у Речнику САНУ. У вези са начином обраде зоонима у наведеном речнику, С. Новокмет издваја зоониме као терминолошку лексику и зоониме који припадају општем лексичком слоју, истичући важност семантичких компоненти (до којих се дошло у дефиницији основног значења зоонима) и њихову улогу у развоју полисемије и у раслојавању зоонимне лексике у српском језику.

Централни део монографије представља семантичка анализа, опширно изведена у три поглавља, трећем, четвртном и петом, и то комбиновањем ономасиолошког и семасиолошког приступа. У трећем поглављу у четири издвојене целине анализирају се секундарна значења зоонима која се реализују у сфери материјалних реалија и креација, од којих су прве три целине посвећене теоријском приступу и механизмима развијања секундарних значења и проширивању полисемне структуре. У четвртој целини под насловом *Циљни домени секундарне реализације значења зоонима* издвојено је и анализирано 11 тематских група, које обухватају целокупно семантичко макропоље са микропољима: оруђе, оружје, предмети који служе за игру, инструменти, одевни предмети, војна опрема, електронски уређаји и др.

У четвртном поглављу издвојена су четири семантичка поља чији се појмови означавају секундарним значењима зоонима: Култура, Природа, Људски, животињски и биљни организми и Ономастика – употреба назива животиња као антропонима и фитонима. У семантичком пољу култура у пет целина представљена су секундарна значења зоонима који се јављају у великом броју тематских група: народна култура, апстрактни појмови, појмови који се односе на мерне вредности, симболи и спортски жаргон. У овом домену бројну групу чини тематска група друштвених и народних игара, обичаја, светковина, предмета за игру, учесника у игри и обичајима, чија су значења именована називима животиња добро познатих човеку и које живе у његовом окружењу, а мотивисана метафоричким, иконичким, па и ономатопејским опонашањем или подражавањем радњи карактеристичних за животиње (*беверица, миш, кобила*), а ређе изгледом животиње (*јарац, ован* и др.), док су у метонимијском преношењу назива именовани учесници у игри. Представљена је и улога зоонима у симболичкој, семиотичкој номинацији појмова и ентитета (*змај, јагње, лабуд, лапта, орао* и др.). У домену природа јавља се мањи број зоонима за именовање природних појава, док се у трећој целини издвајају зооними за именовање људских, животињских и биљних органа и делова тела (*вучица, гуштер, шкољка* и др.), карактеристични за народне и покрајинске идиоме или стилски маркирани, као и група зоонима којима се именују блести, озледе и ране на деловима тела наведених организама. Они углавном припадају народној медицинској, ветеринарској или фитопатолошкој терминологији, а њихова секундарна значења заснована су на негативној конотацији и метонимијском преносу номинације јер су углавном у питању хтонске животиње карактеристичне по изгледу, скровишту, малих димензија, нечистоћи или су отровне и опасне по људе (*вук, гуја, гусеница козица* и др.).

У петом поглављу у вези са секундарним значењима зоонима у семантичком пољу човек представљен је теоријски оквир анализе заснован на зоосемији, на теорији Великог ланца постојања и на зоонимским метафорама као језичким средствима дерогације мушкараца и жена. Људске карактеристике које се именују у процесу зоосемије представљене су у девет група, при чему су примењена два критеријума: физичке и психичке особине односно пожељне и непожељне особине. У посебну групу издвојени су зооними који означавају понашање и особине човека, емотивна стања и расположења, као са значењем сексуалност – телесни нагони. Зоосемија, која се разматра као метафорички пренос номинације зоонима на човека, приписујући му неку особину животиње, у основи је антропоцентрична и етноцентрична, и представља универзалну појаву у формирању језичке слике човека, односно у вредновању његових особина. Са аспекта теорије Великог ланца постојања зоосемија се разматра као појава међуодноса појмова поређаних вертикално у хијерархијски

уређен ланац, у коме се, када је у питању зоосемија, актуелизује међусобни однос надређеног појма човек и подређеног појма животиња. У пет целина у овом поглављу представљени су хипокористици и надимци позитивне конотације, зоолошке лексеме у функцији номинације човека према друштвеној улози и статусу, као и у функцији именовања човека са посебним телесним особинама.

У шестом поглављу дате су препоруке за унапређење обраде зоолошких лексема у описним реченицама, и то на основу анализе начина њихове обраде у Речнику САНУ, начина дефинисања њиховог основног значења и примене одговарајућих лексикографских поступака. Предложен је начин њихове системске обраде и издвајања секундарних значења; начин дефинисања њиховог основног значења који подразумева прецизност и доследност у избору архисема за идентификацију врсте, рода или фамилије, зависно од животињске врсте. Слободан Новокмет је указао на могућност допуне секундарних значења зоонима како из наведених допунских извора коришћених у свом истраживању тако и на основу нових значења зоонима потврђених у пракси разговорних и жаргонских идиома. Посебно се бавио још увек отвореним питањем границе ширења полисемне структуре зоонима, а с тим у вези и разграничењем полисемије и хомонимије, предлажући и критеријуме разграничења на примеру лексеме *кукавица* из Речника САНУ.

У анализи целокупног материјала Слободан Новокмет је доследно применио исте поступке укрштајући резултате ономасиолошке и семасиолошке анализе, допуњавајући их табеларним приказивањем резултата анализе, што и визуелно омогућава бржи и лакши преглед садржаја: у уводним деловима свих типова зоонима представљени су резултати досадашњих истраживања и актуелни приступи, а у главним деловима резултати сопствених истраживања; издвојени су и наведени критеријуми анализе; у табеларним прегледима наводе се спискови зоонима са дефиницијама основних значења и одговарајућа секундарна значења; спискови мотивационих сема, механизма преношења номинације, домена, сфера, семантичких поља и тематских група и ентитета именованих секундарним значењима зоонима, као и типови животињских врста чији су називи продуктивни у семантичкој деривацији зоонима.

Својим обимним истраживањем зоонима С. Новокмет је показао да ова лексика у виду стереотипа и симбола заузима важно место у српској језичкој слици света, одражавајући међусобну прожетост човековог и животињског (су)живота и њену особеност у односу на друге културе. У пољу фразеологије показан је значај колективног искуства и сазнања о животињама, који свој израз налази у фразеолошким изразима, конструкцијама или у поредбеним еталонима: *брз као зец*, *гладан као вук* и др., као и у конотацијама и културолошким стереотипима заснованим на енциклопедијском знању (енциклопедијске конотације): *заштићен као бели медвед* или на прецедентним текстовима: *црн као гавран*. Истакнуто је да истраживање зоонима, њихових фразеологзама и еталона, како на једнојезичком тако и на компаративном плану, захтева интердисциплинарни повезаност лингвистике, културологије, етнологије, митологије и фолклористике.

Са аспекта полисемије зоонима проширена су знања о улози појмовне, сликовне метафоре, метонимије и иконичности као механизмима семантичке деривације; дати су предлози о унапређењу лексикографског описа зоонима: на основу идеалног модела дефиниције основног значења зоонима у смислу хијерархијске уређености дијагностичких сема и сема колективне експресије (архисема, сема порекла, сема физичких карактеристика, сема особина, сема функције, сема станишта, сема исхране, сема колективне експресије), предложени су модели примењени и примењиви у лексикографској пракси; указано

је на семни потенцијал основног значења зоонима и на његову полисемичност; подељеност на термилошко-деривационо непродуктивно и семантичко-деривационо продуктивно значење; затим на продуктивну или непродуктивну дистрибуцију мотивационих сема у семантичкој деривацији, засведочену бројем деривата у појединим областима, семантичким пољима и тематским групама; показана је деривациона улога семе колективне експресије и експресивна функција зоонима.

Допринос у области лексикологије и лексичке норме евидентан је на номинационом, нормативном, лексичко-семантичком, формално-семантичком, граматичком плану: показана је номинациона и функционално-стилска функција зоонима, прва илустрована бројним примерима њихове термилошке и стручне употребе, као и употребе у другим областима свакодневног живота, а друга, исто тако бројним примерима експресивне, пејоративне, хипокористичне и фигуративне употребе, као и примерима нестандардне, покрајинске и супстандардне, жаргонске употребе. Са граматичког и морфосинтаксичког аспекта аутор је скренуо пажњу на вокативну употребу зоонима, а са творбено-морфолошког аспекта на употребу хипокористика и надимака који се односе на децу, жене и мушкарце или су родно неутрални.

Са лексиколошко-лексикографског аспекта у монографији је показано зашто се зооними сврставају у термилошку и општеупотребну лексику. Прва употреба у речницима марkira се квалификатором *зоол.* (зоолошки, зоологија). Ради постизања системности у обради зоонима, аутор препоручује два модела дефиниције, један за дефинисање општеупотребне зоонимне лексике, према коме се за архисему узима сема која се односи на прототипичног представника врсте у наивној слици света, јер она чини семантички део основног значења зоонима на којем се заснива њен деривациони потенцијал (нпр. модел дефиниције основног значења лексеме *мачка* у Речнику САНУ), а други за дефинисање термилошке употребе зоонима у којем се за архисему узима назив врсте, рода, фамилије и сл., зависно од типа животиње. На основу анализе прототипичних представника врсте, односно начина дефиниције њиховог основног значења аутор је успоставио општу – идеалну формулу распореда дијагностичких сема у дефиницији зоонима.

Сагледавање зоонима са културолошко-лексиколошког аспекта допринело је утврђивању културних стереотипа и њиховог места и улоге у српској језичкој слици света, а интердисциплинарни приступ овој теми дао је резултате који представљају значајан допринос блиским хуманистичким дисциплинама: културологији, етнологији, социологији, психологији, као и лингвистичким дисциплинама њиховог усмерења: лингвокултурологији, етнолингвистици, социоллингвистици и психоллингвистици. У примењеној лингвистици монографија Слободана Новокмета нарочито је значајна за практичну лексикографију (једнојезичну и преводну) и у настави српског језика као матерњег и страног.

Резултате истраживања, представљене у главном делу монографије, аутор је допунио богатим списком зоонима и њима именованих ентитета на крају монографије под насловом *Именски регистар* и *Регистар појмова*, а заснованост и валидност својих резултата, поред детаљно спроведене анализе, потврдио је обимним списком актуелне литературе.

Стана Ристић
Институт за српски језик САНУ
ristic.stana@gmail.com